

м-р Благоица Новковска,
Државен завод за статистика,
Скопје

СОЦИЈАЛНОТО ИСКЛУЧУВАЊЕ НА МЛАДИТЕ ЛИЦА

Апстракт

Социјалното исклучување, кое се дефинира како губење (нарушување) на социјалната кохезија, претставува неможност одредени членови на општеството да ги користат постојните можности за социјално учество и да држат чекор со развојот на општеството во кое живеат. Во овој труд е анализирано социјалното исклучување на младите лица кои, заради влијанието на различни фактори, социјалното исклучување може да го доживеат на различни начини. Посебен осврт е направен на социјалното исклучување на младите лица на возраст од 15 до 19 години (НОВО - Не се Вклучени во Образованието, Вработеноста или Обуките). Во трудот е направена анализа на ризичните фактори што влијаат на социјалното исклучување на младите лица и се претставени некои поважни сознанија за присутноста и третманот на социјално исклучените млади лица во другите земји. Анализирани се сознанијата за присутноста и третманот на социјално исклучените млади лица во Република Македонија и можните политики за нивно социјално вклучување и развој.

Клучни зборови: социјална вклученост, социјална кохезија, социјално исклучување, социјално исклучување на младите лица на возраст од 15 до 19 години (НОВО - Не се Вклучени во Образованието, Вработеноста или Обуките).

Вовед

Транзиционата реалност во Република Македонија постави неколку сериозни последици за населението: сиромаштијата, нееднаквоста, социјалната исклученост, долготрајната невработеност, миграциите на младите лица, стареењето на популацијата.

Досегашните проучувања на овие појави потврдија неколку факти: мултидимензионалноста на сите овие појави, високата поврзаност помеѓу нив како причини и последици и високото учество на младите лица во ризичниот дел од населението.

Појавата на намалено учество на младите во вкупното население и процесите на нивното осиромашување и социјално исклу-

чување отвораат многу проблеми, но пред сè ја зголемуваат загриженоста за социјалното и економското учество на младите лица во развојот на Република Македонија. Во овој контекст, многу важно прашање е обезбедувањето на успешен премин на младите лица од основното образование во натамошниот процес на образование (формален или неформален), или во статусот на вработеност.

Но, колкав дел од младите лица во Република Македонија имаат успешна транзиција?

Одговорот на ова прашање го дава индикаторот за пропорцијата на младите лица на возраст од 15 до 19 години, кои не се вклу-

чени во образованието или вработеноста.

Овој индикатор е познат како индикатор на социјалното исклучување, исклученост на младите лица на возраст од 15 до 19 години (НОВО) (Не се вклучени во образованието, вработеноста или обуките) или како економска неактивност на младите¹.

Дефинирање на социјалното исклучување

Социјалното исклучување е мултидимензионален феномен за кој постојат повеќе дефиниции. Основната причина за ова е што постојат различни фактори што влијаат врз појавата на социјалното исклучување и различни форми низ коишто тоа се манифестира. Социјалното исклучување се случува, постои и се развива, пред сè во околности кои се специфични и различни во секоја земја. Слично како и сиромаштијата и социјалното исклучување постои во секоја земја, но се јавува со различен интензитет, во различни форми и опфат.

Со појавувањето на концептот на социјалното исклучување, се јавуваат и првите дефиниции (1974) за тоа што претставува социјалното исклучување. Во почетокот се сметало дека социјалното исклучување се однесува на оние кои не биле опфатени во системот на социјално осигурување, на оние кои административно биле исклучени од државата. (М. Доновска & С. Савеска, 2002).

Подоцна се појавиле многу други дефинирања на терминот социјално исклучување, со цел што попрецизно да се објасни разликата на концептот на социјално исклучување, од концептот на сиромаштијата. Во тој контекст, за разлика од сиромаштијата која се фокусира на поединците или домаќинствата, социјалното исклучување примарно ги опфаќа односите меѓу поединецот и општеството, како и динамиката на тие односи (<http://www1.oecd.org/cer/obj5/docs.htm>).

Социјалното исклучување е губење (нарушување) на социјалната кохезија, што претставува неможност одредени членови на општеството да ги користат постојните можности

за социјално учество и да држат чекор со развојот на општеството во кое живеат.

Ова резултира со силно опаѓање на нивното учество во општеството, со губење на чувството на значење, со губење на илузии и со лично дистанцирање (самоизолација) од општеството.

Социјалното исклучување значи неможност ефективно да се партиципира во економскиот, културниот и социјалниот живот и, на одреден начин, претставува отуѓување и дистанцирање од нормалните текови на општеството.

За разлика од сиромаштијата која се фокусира на поединците или домаќинствата, социјалното исклучување примарно ги опфаќа односите меѓу поединецот и општеството, како и динамиката на тие односи.

Во создавањето на социјалното исклучување и отуѓувањето на лицата и семејствата, битна улога имаат различни фактори.

Факторите што предизвикуваат маргинализација на лицата и семејствата и влијаат на појавата на нивно социјално исклучување, може да бидат класифицирани како: економски, социолошки, културни, физички и ментални. Понекогаш, само заради делувањето на еден од овие фактори, може да се случи социјално исклучување, но многу често истовремено делуваат повеќе фактори.

Од ова произлегува дека социјалното исклучување е мултидимензионално и оттука може да се зборува за економска исклученост, етничка исклученост, исклученост по род, возраст, исклученост од образовниот систем, културна исклученост и сл.

Според Кизелбах (Kieselbach, 2003) ризикот од социјално исклучување е сè повисок за голем дел од населението и особено за младите лица. Затоа е многу важно да се разбере што е социјална исклученост, за да може да се утврдат соодветни мерки за социјална вклученост.

Социјалното исклучување не треба да биде разбрано само како исклученост наспроти, вклученост, туку како голем број на

¹ Новковска Б. (2006) „Социо-економскиот статус на семејството како фактор за социјалната исклученост на лицата на возраст од 15-19 години од образованието и вработеноста“, Магистерска теза одбранета на Филозофскиот факултет, Скопје.

околности што ја зголемуваат, или намалуваат ранливоста на индивидуите.

Социјално исклучување на младите лица

Младите лица може да го доживеат социјалното исклучување на различни начини заради влијанието на различни фактори. Главни причини за социјалното исклучување на младите лица може да бидат: невработеноста, недостатокот на социјална заштита, нелегалната експлоатација (работа на црно) ограничениот пристап до образовни, здравствени, културни услуги. Одредени групи на млади лица имаат висок ризик од социјално исклучување заради одредена дискриминација на пазарот на трудот, или во општеството во целина, заради: родот, етничката припадност, религиозната припадност, сексуалната ориентација, физичката или менталната неспособност, или возраста. Други фактори кои придонесуваат за социјалната исклученост се: ниското образование, недостатокот од обуки, лошиот квалитет на домувањето, бездомништвото, лошата здравствена состојба и друго.

Како посебно ранлива група на социјално исклучените млади лица се дефинираат оние кои не се вклучени во вработеноста, образованието или обуките и се на возраст од 15 до 19 години.

За да се опишат состојбите со младите лица на возраст од 15 до 19 години кои не се вклучени во образованието, вработеноста или обуките, најчесто се среќаваат термините: социјално исклучени млади лица, обесхрабрени млади лица, млади лица со “статус zero” или лица кои припаѓаат на група која не е во образованието, вработеноста или обуките (НОВО).

Терминот НОВО (не се вклучени во образованието, вработеноста или обуките) е прифатен како понеутрален термин и тој се користи многу често во развиените земји кои го третираат проблемот на социјалната исклученост на младите лица.

Како и да е, сите овие термини: социјално исклучени млади лица, млади лица со “статус zero” и НОВО се однесуваат на млади

лица кои се надвор од образованието, вработеноста или обуките.

Ризични фактори што влијаат на социјалното исклучување на младите лица

Младите лица се исклучително ранливи на социјалното исклучување, особено во периодот на транзиција од процесот на образование кон пазарот на трудот. (European Youth Forum Policy on Youth People and Social Exclusion). Во овој период од нивниот живот пристапот до социјалната заштита е лимитиран, а невработеноста и неактивноста се многу високи.

На пример, проценките покажуваат дека просечно, на ниво на Европската унија, (Извор: Еуростат) околу 10% од младите лица, на возраст од 16 до 18 години, во Европската унија не се во образованието, обуките или вработеноста и тие не добиваат социјални бенефиции. На тој начин, тие не учествуваат во општеството и ефективно стануваат социјално исклучени.

Факторите што предизвикуваат ризик од социјално исклучување, или придонесуваат за социјална исклученост на младите лица на долг рок, може да се поврзат со:

- Приходот

Сиромаштијата е една од главните причини која оневозможува индивидуите целосно да партиципираат во општеството и го лимитира квалитетот на нивното живеење. Во семејствата во кои родителите се ниско платени, или вкупните семејни приходи се многу ниски, ефектите ги чувствуваат сите членови, а последиците за децата се долгорочни. Децата кои се родени и живеат во сиромаштија имаат висок ризик да бидат социјално исклучени во поголем дел од нивните животи.

- Вработеноста

Младите лица кои се без образование или имаат ниски квалификации најчесто се невработени. Но, вработеноста при такви перформанси, исто така, не ветува помал ризик или

излез од социјалното исклучување. Лицата со ниски квалификации најчесто се вработени на слабо платени работни места во неформалниот сектор, со многучасовно работно време и во лоши работни услови.

- Социјалната заштита

Во сè поголем број земји, проблемите со високата невработеност се решаваат со активна политика на пазарот на трудот. Ова значи редуцирање на дел од мерките за социјална заштита, затоа што системот на социјални бенефиции се поврзува со активното барање на вработување, или активното учество во обуки. На тој начин, младите лица кои се неактивни и кои не се вклучени во никакви обуки, стануваат поранливи на социјалното исклучување.

- Домувањето

Од аспект на домувањето, лошиот квалитет на живеење и бездомништвото се препознатливи белези на социјално исклучување. Областите кои се карактеризираат со лоши услови за живеење најчесто ги водат овие области кон социјално исклучување со карактеристики на висок криминал и слаби погодности за социјализација (вклучувајќи ги и училиштата).

- Големината и структурата на семејството

Младите лица кои се надвор од образованието и се невработени, финансиски се зависни и затоа долг период остануваат да живеат со родителите. Дури и да се вработат заради ниските квалификации и слабата заработувачка, тие остануваат во домот на родителите. Ваквите состојби придонесуваат за подолготрајно социјално исклучување за целото семејство.

- Образованието и обуките

Образованието и нивото на писменост се важни фактори за определување на индивидуалното учество во вработеноста и вклученоста во општеството. Во Европската унија, просечното ниво на образование посто-

јано расте, со повисоко учество на младите лица кои комплетираат повисоко ниво на образование и учествуваат во некои форми на натамошно образование и обуки. Но, стапките на младите лица кои го напуштиле образованието и не се вклучени во ниту една форма на обуки се сè уште високи во некои земји.

Загрижувачки е и односот кон лицата со посебни потреби во однос на едукацијата. Голем дел од овие лица остануваат со многу ниско образовно ниво, а со самото тоа и со ризик за долгорочно социјално исклучување.

- Дискриминацијата

Некои лица може да бидат невработени или слабо платени вработени, со слаб пристап до здравствените и образовните услуги, социјалните бенефиции и со самото тоа да имаат намалено учество во општеството, а причината да е дискриминација. Дискриминацијата заради: род, возраст, етничка припадност, ментална или физичка неспособност, религиозна припадност и друго е форма на социјално исклучување. Младите лица многу често страдаат истовремено од повеќестрана дискриминација. За овие лица е многу потешко да се овозможи социјална вклученост, затоа што не е доволно само да им се обезбеди вработување или обуки, туку треба да се работи и на промена на причините за нивната дискриминација.

Некои поважни сознанија за присутноста и третманот на социјално исклучените млади лица во другите земји

Во повеќе развиени земји (Англија, Нов Зеланд, Скандинавските земји, Данска и др.) на постоењето на групата НОВО се гледа како на клучен фактор за тековната и идната социјална исклученост на дел од населението.

Токму затоа одговорните за социјалната политика во овие земји спроведуваат посебни истражувања, програми и мерки, за да се овозможи ангажирање на овие млади лица во образовниот процес, обуките или вработувањето.

Во Англија според проценките на аналитичарите долгорочниот финансиски трошок

за лицата кои не се во образованието, вработеноста или обуките, достигнува 97.000 фунти за секоја млада личност.

Од страна на Одделот за образование и квалификации на Англија (UK Department for Education & Skills –DfES) е проценето дека за 157.000 Англичани кои се во групата НОВО, вкупниот трошок би бил 15.1. билион фунти. Проценките се однесуваат на среден рок, со сите претпоставки за идните позиции на овие лица на пазарот на трудот.

Според аналитичарите, заради недостаток на подетални податоци за трошоците од областа на здравството и криминалитетот, овие податоци се потценети и се претпоставува дека реалните трошоци се многу повисоки.

Аналитичарите, исто така, процениле дека реангажирањето во образованието, вработеноста или обуките за секои 10.000 млади лица долгорочно би значело заштеди за владата од 970 милиони фунти.

Истражувањата и анализите на групата НОВО во Англија покажуваат дека инвестирањето во овие млади лица на државата ѝ заштедува средства што таа би ги дала како бенефиции за овие социјално исклучени лица во текот на нивниот натамошен живот.

Политичарите во Нов Зеланд процениле дека во нивната земја долгорочните заштеди од реангажирањето на младите лица од групата НОВО во образованието, вработеноста или обуките, би биле една милијарда УС долари.

Во Скандинавските земји постојат координирани активности и услуги за поддршка на младите лица на локално ниво. Локалните авторитети се обврзани да ги преземат сите потребни мерки, во образовниот процес да ги вклучат сите млади лица на возраст до 19 години.

Во Данска постои сличен модел како во Скандинавските земји, според кој, на локално ниво се преземаат сите мерки за вклучување на младите лица во образованието, обуките или вработеноста. Доколку некое младо лице не сака да ги користи понудените можности за образование или вработување, тогаш тоа

има негативно влијание на натамошното користење на паричните бенефиции.

Некои поважни сознанија за присутноста и третманот на социјално исклучените млади лица во Република Македонија

Во Република Македонија за лицата на возраст од 15 до 19 години, кои се надвор од образованието, вработеноста или обуките, не постојат посебни анализи и истражувања, а оттаму ниту посебни политики со кои би се овозможила нивната социјална вклученост.

Расположивите демографски податоци според возраста и економската активност овозможуваат да се пресмета големината и територијалната дистрибуција на групата НОВО, т.е. колкав дел од младите лица на возраст од 15 до 19 години не се во образованието или вработеноста. Овие податоци овозможуваат да се направи споредба со соодветните податоци за групите НОВО во другите земји. Таа споредба покажува дека во Република Македонија делот од населението кој е на возраст од 15 до 19 години и е социјално исклучен, е релативно висок. Во земјите во кои овој проблем се третира веќе подолг период (на пример, Англија, Нов Зеланд), податоците покажуваат дека околу 10% од лицата на возраст од 16 до 18 години не се во образованието, вработеноста или обуките. Според податоците на ЕУРОСТАТ (Европската статистичка служба), на ниво на земјите членки на Европската унија, процентот на лицата на возраст од 15 до 19 години, односно од 16 до 18 години, кои се исклучени од образованието, вработеноста или обуките, исто така, е 10%.

Врз основа на расположивите податоци од Пописот на населението, домаќинствата и становите, 2002 година, може да се пресмета дека во Република Македонија на групата НОВО ѝ припаѓаат 55.611 лица или 33,9% од вкупниот број на лица на возраст од 15 до 19 години.

Освен демографските податоци кои го потврдуваат постоењето на оваа појава, не постојат други подетални информации за социо-економските карактеристики на овие лица, а недостасуваат и подетални истражувања за групата НОВО. Сите овие факти упа-

туваат на потребата овој проблем да добие сериозен третман од страна на истражувачите, владата и институциите кои се задолжени за спроведување на социјалната политика.

Во овој момент, основен извор на податоци за утврдување на големината на НОВО, се податоците од Пописот на населението, домаќинствата и становите, 2002 година. Користењето на податоците од претходните пописи на населението, за да се утврди временската димензија на социјалното исклучување на младите лица, е лимитирана заради различното дефинирање на категоријата невработени, но и заради други методолошки разлики. Ова упатува на потребата за развивање и на други извори на податоци по примерот на земјите кои имаат подолга историја во

истражувањето на оваа категорија, а со цел да се создаде квалитетна база на информации. Обезбедувањето на сеопфатни и квалитетни податоци за оваа категорија на социјално исклучени млади лица ќе значи можност за мерење, следење и анализа на оваа категорија од населението и подготовка на соодветна стратегија за социјална вклученост.

Во прегледот бр. 1 е прикажана структурата на младите лица на возраст од 15 до 19 години според економскиот статус. Врз основа на овие податоци, а според концептот за активност и неактивност на младите лица, користен во истражувањата на ОЕЦД, утврдена е големината на групата НОВО во Република Македонија.

Преглед 1. Млади лица на возраст од 15 до 19 години според економскиот статус, 2002

Економски статус	Лица на возраст од 15 до 19 години	
	Број на лица	Структура (%)
Вкупно	164.156	100.0
<i>Активни лица</i>	24.807	15.1
Вработени	3.143	1.9
Невработени	21.664	13.2*
<i>Неактивни лица</i>	139.349	84.9
Ученици и студенти	105.402	64.2
Домаќинки	6.993	4.3*
Трајно неспособни	487	0.3*
Други неактивни	26.467	16.1*
НОВО	55.611	33.9

Извор: Пописот на населението, домаќинствата и становите во РМ, 2002

Забелешка: Големината на групата НОВО е утврдена како збир од категориите: невработени, домаќинки, трајно неспособни и други неактивни лица.

Според расположивите социо-економски индикатори за 8-те региони во Република Македонија, дефинирани за статистичките потреби и големината на

групата НОВО во соодветните региони, може да се согледа многудимензионалноста на социјалното исклучување на младите лица во Република Македонија.

Табела 1. Регионална дистрибуција на НОВО во Република Македонија и основните економски индикатори

Регион	НОВО ² %	БДП по жител во ПКМ САД\$	Учество на градското во вкупното население	Стапка на невработеност
Македонија	33.9	6.850	59.8	38.1
Скопски	30.8	11.964	81.5	30.4
Пелагониски	26.2	6.905	65.9	39.9
Вардарски	46.7	5.591	70.3	43.9
Североисточен	41.9	3.541	54.6	48.6
Југозападен	37.2	4.192	45.2	42.4
Југоисточен	35.9	6.050	40.6	34.4
Полошки	43.2	3.076	32.6	49.9
Источен	25.1	5.104	60.5	34.5

Извор: Попис на населението, домаќинствата и становите во РМ, 2002

Податоците од табела 1 покажуваат дека највисоко учество на НОВО има во Вардарскиот регион, а најниско во Источниот регион. Но, ако истовремено се анализираат и економските индикатори за соодветните региони за да се најде поврзаност помеѓу социјално исклучување и економската состојба, се доаѓа до заклучокот дека директна корелација не постои и дека покрај економските, многу други фактори влијаат врз позицијата на младите лица.

Квантитативните податоци за делот од младата популација која не е во образованието, вработеноста или обуките во Република Македонија укажуваат дека проблемот постои и дека е неопходно да се воспостави соодветен активен однос кон него.

Според резултатите од досегашните истражувања на социјалното исклучување на лицата на возраст од 15 до 19 години спроведени во развиените земји, неактивноста на младите лица може да биде предизвикана од влијанието на повеќе фактори:

- Образовниот систем и достапноста и приспособливоста на образовните услуги кон потребите на населението;
- Пазарот на трудот и неговата флексибилност;
- Социо-економскиот статус на семејствата на кои им припаѓаат младите лица;

- Психо-физичката состојба на младите лица;

Исклучувањето може да се случи под влијание на сите овие фактори, но и заради влијанието само на одредена група фактори. Во секој случај мора да се има предвид дека е неопходно квалитетно и целосно истражување на влијанието на сите овие фактори за да се утврди вистинската позадина на проблемот, дефиниран како социјално исклучување на младите лица.

Можни политики за социјално вклучување и развој на младите лица

Социјалното исклучување е феномен и на минатото и на сегашноста, и доколку не се направи нешто за постигнување на социјална вклученост на ранливите групи, таа сигурност ќе стане феномен и на иднината. Таа допира милиони луѓе кои се борат за да преживеат во најтешки животни и работни услови. Со текот на времето, формите низ кои се појавува социјалното исклучување еволуирале, како во поглед на појавните карактеристики, така и во поглед на интензитетот.

Социјалното исклучување има комплексни и мултидимензионални причини и последици, создава длабоки и долготрајни проблеми за самите индивидуи, нивните семејства, за вкупната економија, но и за целото оп-

² Пресметки на авторот

штество во целина. Последиците од социјалната исклученост, а особено од долгорочното социјално исклучување, не влијаат само на оние кои се исклучени, туку тие може да бидат пренесени од генерација на генерација и да влијаат врз животните промени на голем број лица.

Заради мултидимензионалноста на феноменот социјално исклучување, секогаш има тешкотии во постигнувањето усогласеност околу формалното дефинирање на терминот “социјално вклучување”.

Центарот за економска и социјална исклученост на Англија, ја предлага следната дефиниција:

“Социјалното вклучување е процес со кој се прават напори да се обезбеди секој, без разлика на искуството и околностите, да може да го постигне својот потенцијал во животот. За да се постигне социјална вклученост, вработеноста и приходите се неопходни, но не и доволни. Едно инклузивно општество се карактеризира со стремеж за намалување на нееднаквоста, на рамнотежата меѓу правата и обврските и зголемувањето на социјалната кохезија” (2002).

Поаѓајќи од оваа дефиниција, социјалното вклучување е определено од два факто-

ри: 1) од степенот до кој индивидуата има пристап до услугите и ресурсите и 2) од можноста да учествува во активностите кои за повеќето луѓе се дозволени.

Степенот до кој една индивидуа е социјално вклучена може да се оцени со добивање информации во однос на нивото на пристап и/или учество во различни активности, како на пример: здравствени и социјални услуги, техничко и повисоко образование, вработување, забава, модерна комуникација, пријателства, семејство/партнерство.

За да се постигне социјално вклучување на социјално исклучените млади лица и да се обезбедат услови за нивен развој, треба да се ангажираат сите актери кои се важни за нивниот развој: семејството, врсниците, локалната заедница, државните институции. Со поддршка на развојот на младите лица ќе се постигне зголемување на социјалниот капитал на ниво на заедницата, а тоа ќе помогне за подобрување на социјалната кохезија во пошироката заедница. Придонес кон процесот на социјална вклученост на овие млади лица може да се даде со обезбедување на потребните ресурси или преку соодветни политики и мерки со кои ќе се засили нивното зајакнување.

Графикон 1 : Рамка за вклученоста на младите лица и нивното зајакнување

Извор: La Cava and Lytle, 2003.

На ниво на локалната заедница, на социјално исклучените млади лица може да им се помогне со обезбедување на услови за нивен пристап до: образовниот систем, обуците, кредитните средства, вработувањето. Исто така, важно е да им се обезбеди пристап до: информации, културни и образовни случувања и активности. Со ограничен пристап до економските, социјалните и културните средства кај овие млади лица се зајакнува позицијата на социјална исклученост и недостаток на социјална кохезија.

За да се постигне социјално вклучување на овие млади лица, мора да се зајакнуваат политиките и интервенциите на: индивидуално ниво, на ниво на заедницата и на макро ниво.

На графиконот 1 се илустрирани можните правци на развој на младите, кога постојат бариери за нивното социјално интегрирање и зајакнување и спротивно, кога бариерите се надминати и младите лица добиваат поддршка.

При утврдувањето на можните политики и мерки за социјално вклучување на младите лица, најпрво мора да се има предвид нивната индивидуална различност. Сите политики и мерки мора да започнат од индивидуално ниво, па да продолжат на локално ниво и, секако, да ја имаат и макро рамката.

Индивидуалните различности се однесуваат на: возраста, полот, социо-економскиот статус, религиозната определба, етничката припадност, местото на живеење.

Зајакнувањето на младите лица може да се постигне со: (1) дизајнирање на политики и програми коишто ќе имаат интегрален пристап кон прашањето на социјалното исклучување на младите лица во Република Македонија (2) поддршка на иницијативите на младите лица (3) дизајнирање на посебни програми за младите лица кои сакаат својата иднина да ја насочат кон започнување на сопствени бизниси, или самовработување.

1. Политиките и програмите за постигнување на социјално вклучување на младите лица мора да имаат мултидимензионален пристап, заради:

- Мултидимензионалноста на потребите на младите лица. Во периодот кога се на премин од детството кон полнолетството, потребите на младите лица се навистина мултидимензионални и за да се постигне нивно задоволување неопходно е во овие програми и политики да се ангажираат повеќе сектори: Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование, Агенцијата за спорт и млади и други институции и агенции. Само мулти-секторскиот пристап и, секако, мултисекторската соработка може да обезбедат надминување на социјалното исклучување на голем дел од младата популација на возраст од 15 до 19 години;
- Обезбедување на учество на младите во процесот на дизајнирање на програмите и мерките. Но, исто така, важно е да се обезбеди нивно учество во процесот на следење на имплементацијата на активните политики и програми. Учеството на младите лица во процесот на оценка на одржливоста и успешноста на овие политики и програми, исто така, мора да биде обезбедено, затоа што тие може да бидат многу важен коректив на мерките и политиките кои биле неуспешни или несоодветно дизајнирани;
- Најважна компонента во овие политики и програми треба да биде зајакнувањето на пристапот на социјално исклучените млади лица кон образовниот систем. Пристапот на овие млади лица кон формалното и неформалното образование мора да биде финансиски поддржан, затоа што основната причина за нивната исклученост од образовниот систем е сиромаштијата;
- Следна компонента е креирање на политики за зголемување на можностите за вработување на младите кои се на возраст од 15 до 19 години. Овие политики треба да се поддршка за оној дел од социјално исклучените млади лица кои не сакаат да го продолжат школувањето, дури и да им се обезбедат услови за тоа. Во услови кога на пазарот на трудот во Република Македонија една од најризичните групи се младите лица, со стапка на невработеност

повисока од 70%, се чини дека е ургентно за младите лица кои бараат работа да им се обезбеди поддршка. Мора да се има предвид дека тоа се лица без било какви квалификации и единствено решение за нив е да се организираат посебни обуки или програми, со што овие лица би се стекнале со одредени квалификации за профили кои ќе бидат потребни на пазарот на трудот. Заради специфичниот профил на овие лица, (релативно млади и без било какви квалификации), обуките за нив мора да бидат подготвени и организирани на локално ниво. За да се обезбеди нивно сигурно вработување, мора да се утврдат потребните профили на локално ниво и соодветно на тоа да се подготват и програмите за поддршка на младите лица. Вработувањето на младите социјално исклучени лица кои не сакаат да го продолжат школувањето мора да биде поставено како висок приоритет. Ако овие лица бидат оставени без соодветна поддршка, изразена преку нивно вклучување во неформални форми на образование, со сигурност може да се тврди дека тие ќе бидат долгорочни учесници во неформалниот сектор. Не обезбедувањето на услови за вработување на овој дел од населението за нив ќе значи долгорочна маргинализација.

(2) Поддршката на иницијативите на младите лица мора да биде насочена кон:

- Овозможување на младите да имаат пристап до информации, пред сè до оние кои се однесуваат на нив. Социјално исклучените млади лица треба да ги знаат своите основни права. На пример, можноста од 15 години да се пријавуваат во Агенцијата за вработување. Исто така, тие треба да имаат информации за активностите или програмите кои постојат и во кои има можности и тие да учествуваат;
  - Овозможување да научат користење на компјутер. Организирање на бесплатни курсеви за учење на странски јазик и користење на компјутер. На тој начин, на младите лица ќе им се даде можност да ги запознаат новите технологии;
  - Дизајнирање на специфични програми за најризичните групи (младите девојчиња од руралните средини, хендикепираните млади лица, Ромите и слично);
  - Поддршка на невладините организации (НВО) кои имаат посебни активности и програми за поддршка на социјално исклучените млади лица.
- (3) Дизајнирањето на посебни програми за младите лица, кои сакаат својата иднина да ја насочат кон започнување на сопствени бизниси, или самовработување, треба да овозможи:
- Финансиска поддршка во вид на поволни кредити за сите млади лица кои сакаат да започнат со некои бизниси;
  - Обуки за водење на мали бизниси. Без квалификации и без работно искуство, на младите лица ќе им биде многу тешко да бидат конкурентни и успешни на пазарот. Затоа, најкорисно би било, на овие млади лица да им се овозможи да се стекнат со соодветни квалификации и знаења преку обуки за водење на мали бизниси. На овој начин, може да им се создадат предуслови за посигурна работна иднина.

ЛИТЕРАТУРА:

Државен завод за статистика, (2004) "Вкупно население во земјата според активност", книга VI, Скопје

Доневска М. и Савеска С. (2002) "Сиромаштвото како обележије на трајна маргинализација" (според пилот-истражувања во урбана средина - Скопје), Скопје

Economic and Social Committee (1998), Cost of poverty and social exclusion in Europe, Official Journal of the European Communities, Brussels, 98c284/07

European Youth Forum Policy on Young People and Social Exclusion, adopted by the Executive Committee, Geneva, Switzerland, 26-28 November, 1999

Kieselbach, T. (2003), Long-Term Unemployment Among Young People: The Risk of Social Exclusion, American Journal of Community Psychology, Vol.32, Nos.1/2,

Новковска Б. (2006) „Социо-економскиот статус на семејството како фактор за социјалната исклученост на лицата на возраст од 15-19 години од образованието и вработеноста“, Магистерска теза одбранета на Филозофскиот факултет, Скопје.

www.stat.gov.mk

www.dfes.gov.uk

www.york.ac.uk

Abstract

Social exclusion, which is defined as a loss (disturbance) of social cohesion, presents impossibility certain society members to use the existing possibilities for social participation and to keep pace with the development of the society in which they live. This paper analyses the social exclusion of the youth, which can be experienced in different manners due to the impact of different factors. A special review is given to the social exclusion of the youth at age between 15 and 19 (NEET) (Not included in Education, Employment and Training). The paper gives analyses of the risk factors that influence on the youth social exclusion and certain more important findings about the existence and the treatment of the socially excluded youth in other countries are presented, as well. In addition, findings about the existence and the treatment of the socially excluded youth in the Republic of Macedonia and possible policies for their social inclusion and development are analysed.

Key words: social inclusion, social cohesion, social exclusion, social exclusion of the youth at age between 15 and 19 (NEET) (Not included in Education, Employment and Training).